

VÍCTOR AMELA

Jo hauria pogut salvar Lorca

JO HAURIA POGUT
SALVAR LORCA

VÍCTOR AMELA
JO HAURIA POGUT
SALVAR LORCA

COL·LECCIÓ CLÀSSICA

TÍTOL ORIGINAL: *YO PUDE SALVAR A LORCA*

PRIMERA EDICIÓ: NOVEMBRE DEL 2018

© VÍCTOR M. AMELA, 2018

© DE LA TRADUCCIÓ DEL CASTELLÀ, NÚRIA PARÉS SELLARÈS, 2018

© COLUMNNA EDICIONS, LLIBRES I COMUNICACIÓ, S.A.U., 2018

AV. DIAGONAL, 662-664 - 08034 BARCELONA

DELS TEXTOS CITATS A L'INTERIOR: © HEREUS D'ANTONIO MACHADO; © HEREUS DE LUIS ROSALES;

© LEONARD COHEN. L'EDITORIAL FA CONSTAR QUE S'HAN FET TOTS ELS ESFORÇOS NECESSARIS PER LOCALITZAR I REUNIR L'AUTORITZACIÓ DELS PROPIETARIS DEL COPYRIGHT DELS TEXTOS CITATS EN AQUESTA OBRA, EN MANIFESTA LA RESERVA DE DRETS I EXPRESSA LA SEVA DISPOSICIÓ PER RECTIFICAR QUALSEVOL ERROR O OMISSION EN EDICIONS FUTURES.

ISBN: 978-84-664-2452-3

DIPÒSIT LEGAL: B. 22.588-2018

FOTOCOMPOSICIÓ: GAMA, S.L.

IMPRÈS A: CAYFOSA

www.columnnaedicions.cat

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47). Tots els drets reservats.

A l'Anita Bonilla,
la meva mare

Advertència de l'autor

El meu avi matern, pastor i pagès de l'Alpujarra, es va unir als insurrectes l'estiu de 1936 i va combatre a Granada. Al meu tiet patern, un humil grum en una oficina de Barcelona, el van enviar al front republicà amb 17 anys i va combatre a l'Ebre. La guerra els arrossegaria fins a un mateix lloc i una mateixa família. Entre ells dos mai no van parlar d'aquells dies, i jo no vaig gosar preguntar-ne res. El meu tiet un dia em va ensenyar la cicatriu d'una bala. El meu avi una nit em va mussitar: «Jo hauria pogut salvar Lorca». Amb fets reals, tan certs com el seu embolcall de silencis, començo a teixir aquesta novel·la...

PRIMERA PART

GRANADA

*Por el agua de Granada
solo reman los suspiros.*

FEDERICO GARCÍA LORCA

1. El cortijo Los Puertas

Alpujarras, agost de 1936

Un home s'amaga a sota d'uns excrements de gallina.

Així comença aquesta novel·la.

L'home que s'amaga sota els excrements de gallina es diu Manuel Bonilla i un dia serà el meu avi.

Amb un mocador a la mà en cassoleta, es protegeix el nas i la boca de la fortor acre de la gallinassa, que el cobreix com el mantell de la Verge del Martiri de l'Alpujarra. Li va la vida a respirar molt a poc a poc, sense moure's.

—On és el teu pare, maca?

L'home que ho pregunta porta una escopeta de caça en bandolera, penjant d'una corretja de cuir desgastada. L'acompanyen dos homes més, plantats amb les mans als malucs a l'entrada del *cortijo* Los Puertas.

—No ho sé —contesta la nena.

La nena té dos anys. Es diu Anita i un dia serà la meva mare.

La nena alça la vista, mira l'home de l'escopeta. L'home i la nena estan entre el galliner —amb el terra cobert

d'excrements— i la casa de teulada plana, emblanquinada, encastada en el terreny en pendent, amb una figuera de moro al costat de l'entrada. El de l'escopeta, que porta un mocador vermell al coll, clava un genoll a terra i pregunta a l'Anita:

—On és el teu pare, bonica?

—No ho sé.

La petita Anita mira de reüll la seva mare, a la porta de la casa. De la llinda en penja la *jarapa* d'Alpujarra que aïlla l'ombriu interior de les inclemències del camp. Un altre home parla amb la mare, persuasiu:

—Senyora María, on és el seu marit? Només volem parlar amb ell, res més!

—Ja m'agradaria, saber on és! Ens ha deixat sols a mi i als meus quatre fills, amb una criatura acabada de néixer...

La senyora María, que un dia serà la meva àvia, aparta la *jarapa*, s'ajup sobre una caixa de fusta d'ametller, agafa un nadó que amb prou feines arriba a l'any, la seva filla Mari. La bressola i es lamenta:

—Ben sola, estic! I amb quatre criatures! Malànima!

A sota de la gallinassa, en Manuel Bonilla sent la veu de la seva dona, la que parla poc i no es queixa mai. La seva dona sap callar més que la mateixa terra de l'Alpujarra. Han compartit l'escalfor del llit en aquesta nit que potser serà l'última. Si el troben, el portaran al calabós de Torvizcón, o el torturaran en un barranc, o el penjaran d'una olivera. Si és així, Déu protegirà la seva família. És per Déu que ha entrat en aquesta guerra.

Ha sigut el seu fill gran, l'Antonio, de set anys, el que ha avisat que s'acostaven tres homes amb escopetes. L'Antonio, que un dia serà el meu tiet, treu el ramat de cabres cada alba, les porta a pasturar pels inclinats vessants

de matolls d'estepa, de sàlvia i de ginesta. Des d'un turó, escudat entre romanís i ginestes, ha vist els homes:

—Que vénen! —ha panteixat, deixant el ramat enrere.

En Manuel Bonilla s'ha pogut amagar perquè el nen, un dia més, ha desobeït la seva mare, que cada matí li repeteix: «No pugis les cabres al turó, que allà l'herba és dolenta!». No és dolenta. És que la mare no vol que el nen vegi els homes de la carretera. Però el nen els espia, veu com caven amb pic i pala a l'espina de la serra de la Contraviesa. Les seves figures es retallen en aquell firmament alt de l'Alpujarra, que tot ho empetiteix. Artiguen un camí entre Torvizcón i Alcázar, amb uns cops que aixequen pols extenuada i pedres agòniques.

—Són presos! —ha dit l'Alfonsico.

L'Alfonsico, que també és pastor d'un ramat, una mica més gran que l'Antonio, és el nano del *cortijo* de la Parra del Moro.

—Els tenen presos al *cortijo* de l'Olivar. Mira com els vigilen els que porten escopetes.

L'Antonio reconeix entre els de les escopetes alguns veïns de Torvizcón, un poble a una hora de camí amb mula. A vegades hi ha anat amb el pare per visitar un parent o per comprar una aixadella. El nen sap que el pare podria acabar entre aquells presos castigats a treballar amb pic i pala per a les autoritats republicanes, per això ha deixat enrere el ramat i ha corregut fins al *cortijo*:

—Que vénen! Que vénen!

En Manuel Bonilla ha fet una obertura entre les capes de gallinassa del terra del galliner. La seva dona l'ha ajudat. Tots dos tenen les mans avesades a la feina del camp perquè l'han fet des de petits. En Manuel Bonilla no ha conegut cap altra feina que la de l'arada i l'aixada des que va néixer en un altre *cortijo*, La Rata, a prop de

Cádiar. Ha treballat amb el seu pare en els seus camps en pendent, entre oliveres i solcs, sempre enganxat a l'arada. Fins al dia del seu casament, set anys enrere, a l'església de Torvizcón, el 21 de desembre de l'any 1929. Era el mateix any i potser el mateix dia en què un poeta de Granada, un poeta amant i cantor de l'Alpujarra, amb el cor sagnant de gitanos, veia com s'alçaven en el cel de Nova York quatre columnes de llot.

2. «Jo hauria pogut salvar Lorca»

Barri de la Trinitat Nova, Barcelona, 1970

En Manuel Bonilla i la María Estévez, els meus avis materns, vivien al carrer Aiguablava, més un descampat que un carrer al barri de la Trinitat Nova, a l'extraradi de Barcelona. A finals dels seixanta, aquell barri era un raval amb vistes a una muntanya al cim de la qual s'alçava el castell en ruïnes de Torrebaró, un barri de carrers de terra ataronjada i aixafada pels pneumàtics d'ocasionals automòbils. Els sots i els clots formaven petits bassals d'aigua irisada per l'oli de motor que algun camioner veí hi havia abocat.

Allà era on anava amb els meus pares a veure els *abuelitos*, tal com els dèiem a casa.

Als pisos s'hi accedia per una escala exterior i un llarg passadís amb baranes a l'aire lliure, on donaven les portes dels habitatges. Tots els veïns havien arribat des del sud d'Espanya als anys cinquanta. L'edifici era humilíssim, fins i tot l'aire demanava perdó. Aquella humilitat es va certificar a mitjans dels anys noranta, quan es va saber que els pisos tenien aluminosi. Els meus avis s'acabaven de morir.

Després de la desaparició dels meus avis, ell el 1990 i ella el 1991, va desaparèixer també el minúscul pis on van viure des que van arribar de Granada l'any 1953. Durant gairebé quaranta anys, no van saber que vivien en una rateta d'efectes retardats, obra d'un constructor trampós amb els materials.

Van enderrocar els pisos i ho vaig entendre com una metàfora de la biografia del meu avi, que havia guanyat una guerra i que acabava en demolició i oblit. Llevat que algú expliqués aquesta vida, i per això estic escrivint aquesta novel·la.

—Ara silenci, mirem el *parte*.

Que el meu avi havia fet una guerra i que els seus havien guanyat, ho vaig saber als vuit o nou anys, durant la segona meitat dels anys seixanta, per aquesta frase:

—Ara silenci, mirem el *parte*.

Alguns caps de setmana, els meus pares em deixaven amb els avis en aquell piset insospitadament aluminós. Allà, les hores passaven molt a poc a poc. Jo llegia. Tenia nou, deu, onze anys. Llegia. Tebeos, molts tebeos. Revistes, muntanyes de revistes. En una petita butaca instal·lada al racó d'una minúscula galeria vidriada, llegia. Era una forma completíssima de felicitat, sense esperar ni témer res. El pis era tan petit que el meu racó era un àlef: veia el minúscul menjador, la insignificant cuina, l'accés a l'entrada, l'embocadura del passadís amb els diminuts dormitoris, tot. I llegia.

Els meus avis no em deien ni ase ni bèstia. El paradís. A l'hora de dinar, sèiem a la taula del menjador amb unes estovalles d'hule. Al mig, un gibrell amb aigua fresca

amanida amb oli i vinagre, on suraven trossos de cogombre: «gaspaxo», en deien d'aquella aigua fresca, i ens el menjàvem a cullerades entre mos i mos del plat de migas cuinades per l'àvia María. Un plat que per a mi era exòtic, migas! «És el que hem menjat sempre els pastors a Andalusia», em va dir un dia l'avi.

Andalusia! Jo no hi havia estat mai. Per a mi, Andalusia era un avi que es treu una navalla de la butxaca —mai a la vida va fer servir ganivets de coberteria—, una petita navalla amb galtes de fusta, i talla trossos de formatge com si estigués assegut a sobre d'un roc al camp. I deia:

—Ara silenci, mirem el *parte*.

Més endavant vaig preguntar als meus pares per què l'avi deia «*parte*» a les notícies de la tele, i m'ho van aclarir:

—En una guerra, les notícies són «el *parte*», i l'avi va anar a la guerra.

Així ho vaig saber. Una guerra! Aquell home que era el meu avi havia lluitat en una guerra. Fins llavors, els meus pares no m'havien parlat mai de cap guerra. Un dia, l'avi va entrar al seu quarto i en va sortir amb una funda de cuir de la qual va extreure un objecte negre i metàl·lic: una pistola. La va deixar a sobre de la taula. Amb el característic parlar papissot del seu adust andalús oriental, va dir:

—Vigila, això no es toca.

Un cop superada la prova de mirar sense tocar, em va permetre sostenir-la entre les mans. Pesant, densa com un forat negre, em van caldre les dues mans. No vaig gosar empunyar-la, com a les pel·lícules. Una pistola de debò. Les del cine eren de pacotilla, ara ja ho sabia.

L'avi em va ensenyar el carregador, el suport amb sis o set bales encaixades. Bales brunyides, amb una resplendor metàl·lica entre daurada i de coure. Les va carregar per la base de la culata —txac!—, em va explicar que el més important era que sempre hi hagués el fiador posat. Llavors vaig saber que la mort era a la distància d'un petit gest del dit. Després va extreure el carregador, ho va guardar tot a la funda i es va endur la pistola al seu quarto, molt ràpid, potser penedit.

Un d'aquells caps de setmana, quan jo devia tenir onze anys, l'avi em va fer una pregunta que em va desconcertar. Jo llegia. En un moment determinat em vaig adonar que em mirava des del menjador. Vaig alçar la vista de les pàgines i el vaig guaitar. I l'avi, que sempre callava, em va fer una pregunta molt estranya:

—T'interessa la política?

Vaig arronsar les espatlles. Quina mena de pregunta era, aquesta? A casa no m'havia parlat mai ningú d'aquella manera, ni enlloc. Què era exactament «la política»? Per què m'ho preguntava, això? Què volia? No vaig contestar, o potser només vaig dir:

—No ho sé.

A ell, la política l'havia dut a una guerra. Avui entenc què volia l'avi. S'havia ficat en una guerra trenta-cinc anys enrere, i aquella guerra l'havia arrossegat fins allà, fins a un piset amb un nét que llegia. El meu avi havia sigut analfabet fins a la guerra. Per a l'avi, una persona que llegeix és una persona que sap, una persona digna de ser escoltada. I jo llegia.

Aquell dia no vaig dir res. Ell no va insistir. Potser es

va penedir d'haver intentat parlar de política, de la guerra, de Franco, de José Antonio, de la Falange, no ho sabré mai, de les notícies del *parte*, d'aquells *telediarios* que miràvem junts en blanc i negre, dels qual jo no entenia res: veia senyors molt circumspectes i grisos, ministres de Franco conscients que eren filmats. Jo no sabia res. I en un d'aquells *partes*, un dia va aparèixer a la pantalla la cara d'un home que encara recordo bé. L'avi va dir:

—Aquest és amic meu.

Era un home de la seva edat. El vaig veure, i recordo que vaig pensar que s'assemblaven. En la forma del cap, en el pentinat, els plecs de les galtes, els ulls clars i brillants, uns petits ulls blaus, ulls de mirar, saber i callar, ulls de sospir i silenci.

—Luis Rosales. De Granada, poeta. És amic meu.

Amic de què? Amic de quan? Amic d'on? No vaig preguntar. Era un senyor acadèmic de la llengua que sortia a les notícies de la tele. Què podia tenir en comú amb el meu avi? No vaig preguntar quina relació tenia l'avi amb ell, ni ell tampoc no va afegir res més.

Però al cap d'un parell d'hores, abans d'anar a dormir, l'avi va dir una altra cosa.

Estàvem tots dos sols en el minúscul menjador.

En un piset aluminós, a principis dels anys setanta.

Jo tenia onze anys. Llegia.

L'avi tenia seixanta-cinc anys. Mirava.

I va dir una frase.

Una frase sense sentit, perquè va esmentar un nom que jo no podia relacionar de cap manera amb aquell home que era el meu avi, un nom que per a mi era tan distant i marmori com un bust de Calderón, Cervantes,

Bécquer o qualsevol altre mort il·lustre del meu manual escolar de literatura.

I per això estic escrivint aquesta novel·la, perquè una nit l'avi va dir:

—Jo hauria pogut salvar Lorca.